

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

ХРАМЪТ НА МУЗИТЕ В ГРАД ПЕРНИК

Емилия Велинова

Регионален исторически музей – Перник

Резюме. Настоящата статия проследява 60-годишната история на музея, периодите на неговото развитие и предизвикателствата, които са срещали служителите му във времето. През десетилетията културната институция се сдобива с фонд от около 54 000 единици. Музеят в Перник е осъществил над 500 изложби както за жителите на града, така и за гости от чужбина. Освен това е бил средище на многобройни научни конференции. Екипът на музея участва активно и в организацията на традиционните кукерски празници „Сурва“.

Keywords: museum, Pernik, history, muses

Днес живеем в свободна и отворена Европа – Европа, която може да се гордее със своето културно многообразие и ангажимента си за защита на правата на гражданите и общите ценности. Храмовете на музите – музеите, са местата, където се съхранява културното наследство на обединена Европа.

Дейността на музеите е многообразна – включва издирването, съхраняването, експонирането, научното представяне и използването на културно-историческите ценности. А музейният специалист е човекът, който осъществява връзката между артефакта и възможността той да бъде видян, проучен, анализиран и популяризиран.

Настоящата разработка е опит да се очертаят кратко етапите на развитие на храма на музите в Перник – Регионален исторически музей, с неговата значимост за опазване, съхраняване и популяризиране на културно-историческото наследство на нашия регион.

Първите стъпки в музейното дело в България са направени от наши възрожденци, които започват да събират и популяризират българските културно-исторически ценности. За издирването на старините и възникването на музеи по-късно допринасят много руски, чешки и италиански учени.

След Освобождението младата българска държава застава зад родолюбивите идеи на възрожденците и с редица законодателни и нормативни актове закриля опазването и съхранението на българските старини.

Първенци в много отношения¹⁾, перничани не са сред първите, които изграждат музей и полагат целенасочени грижи за опазване на старините.

Първите сведения за открити ценности в Перник намираме в статия на Н. Мушанов (Мушанов, 1915: 279), в която обнародва колективна монетна находка от 135 сребърни римски републикански денари, намерени случайно в местността Ралица. В началото на 20-те години на XX век на хълма Кракра са открити антични предмети, които са предадени в Народния археологически музей в София.

Периода 1925 – 1944 г. условно бихме могли да обозначим като предистория на музейното дело в Перник. Насърчени от Закона за опазване на старините, учители ентусиасти създават музейни сбирки в гимназиите в Перник, Трън, Радомир, в основните училища в селата Бусинци, Джинчовци и др.

През този период в Перник учителства Стефан Бръчков – преподавател по история и география, а от 1924 г. – директор на Пернишката непълна гимназия. Той е човек с висока култура и разностранни интереси²⁾. Като председател на туристическото дружество, заедно с минния инженер Хелмут Брокс, организира залесяването на хълма Кракра. При изкопните работи са открити древни предмети и останки от крепостни зидове. През 1927 г. заедно със свои ученици той разкрива една от средновековните църкви (днес известна като църква № 6) на древната крепост.

С намерените предмети, архитектурни детайли (фризове, корнизи и др.) и керамични съдове директорът създава в сградата на гимназията първата археологическа сбирка в Перник. За съжаление, училищната музейна сбирка, създадена от Стефан Бръчков, не е прераснала, както в много други градове в музей, а постепенно е била разпиляна.

До 1953 г. нямаме сведения за извършване на целенасочена събирателна дейност и създаване на музейни сбирки в Перник. През 1952 г. се правят първите стъпки за създаване на музей в гр. Димитрово³⁾ (днешен град Перник) като общинска институция. **Изпълнителният комитет на ГНС на депутатите на трудещите се (ИКГНСДТ) – град Димитрово, в своя Наредба от 29.04.1953 г. нарежда „Да се организира музей на социалистическото строителство“⁴⁾.** Той е създаден към отдел „Култура“ при ГНС. Не е имал собствена сграда, а канцеларията му се е намирала в местната радиоуредба. Анастасия Стоянова Ташкова – специалист в отдел „Култура“, е назначена за асистент на музея.

Първата задача, с която трябва да се справи музейният работник, е организирането на документална изложба „Георги Димитров и борбите на пернишките рудничари“. Изложбата се открива на 24 юли 1953 г. в Синдикалния дом на миньора⁵⁾. Замисълът за първата изложба е да бъде „пътуваща“. Транспортирана с камион, „изложбата на колела“ е показана във всички рудници и предприятия в общината.

Историята на организираното музейно дело в Перник започва с тази първа публична изява на новосъздадения музей. Преди 60 години тя е голямо събитие в културния живот на града. С нея се поставя началото и на целенасочена събирателска дейност, за бъдещата музейна експозиция.

През 1957 г., въпреки значителните финансови и организационни трудности, първата музейна експозиция в Димитрово е готова за откриване. Тя е разположена в салон с площ 40 кв.м, на първия етаж в новопостроен жилищен блок в центъра на града⁶⁾, до Работническата болница. В нея са обособени няколко теми, посветени на миньорския труд⁷⁾, бит⁸⁾ и на революционното движение⁹⁾.

На 14.07.1957 г. в 17.00 ч. музейната експозиция е открита с доклад за ролята, задачите и значението на музея, изнесен от Митко Янев – председател на ГНС.

В Градския народен музей – Димитрово, се предвижда в бъдеще да бъдат разкрити отделите: Исторически – за периода от създаване на селището до освобождението му от турско иго; Революционно движение; Социалистическо строителство; Природонаучен отдел и Технически отдел – за историята на минното дело.

През 50-те години на XX век са създадени и първите музейни сбирки в региона – Брезник (1953 г.), с. Ковачевци (1955 г.), Радомир (1957 г.), с. Слишовци (1957 г.).

До 1 март 1959 г. музеят в Димитрово е със статут на **Градски народен музей**.

С новото административно деление на България, когато гр. Димитрово е обявен за окръжен център, музеят придобива статут на **Окръжен народен музей**.

Значително се разширява периметърът на дейността и задълженията му. В него идват нови хора, започва оформянето на отдели. В изследователската и събирателската работа се очертават нови направления – археология и етнография.

През 1961 – 1962 г. се организират първите теренни обхождания и проучвания на градища и манастири в Граово. Музейните работници оказват помощ на музейните сбирки в Брезник и Радомир и при създаването на такава в Земен¹⁰⁾.

Първата музейна експозиция е закрыта през 1965 г., защото вече не отговаря на новите функции на музея.

През август 1966 г. на съвместна сесия на ОК на БКП и ОНС се взема решение в Перник да бъде изградена нова музейна експозиция.

Тласък в развитието на музейното дело в Перник дава решението на ИК на ОНС от 28.11.1967 г. Набелязани са конкретни мерки и действия за следващите няколко години – научна регистрация на паметниците на културата с национално значение; да се отдели специално внимание на издирването и изучаването на артефактите от епохата на Възраждането; в продължение на 3 – 4 години да се изработи археологическа карта на нашия окръг; през 1968 г. да започне пълното проучване на местността Кракра чрез археологически разкопки и геофизични методи. Начертани са

мерки по използването, стопанисването, опазването и популяризирането на недвижимите паметници на културата и историческите места. Поставя се задача в Окръжния музей да бъдат назначени специалисти – историци, археолози, етнографи.

На същото съвещание се взема решение в преустроената сграда на Минния театър да бъде подготвена и открита експозиция на отделите „Етнография“ и „История на капитализма и работническото движение“. В главната галерия на рудник „Т. Ненков“ се предвижда да бъде открит първият у нас Национален музей на минното дело¹¹⁾.

През 1968 г. се извършват структурни и организационни преустройства на музея. Той вече е Окръжен исторически музей. За кратко време последователно се сменят няколко директори и през 1968 г. за директор на музея е назначен Климент Воденичаров, който ръководи институцията до 1980 г. В първите години основните усилия на новия директор са насочени към формиране на екипа, поставяне на основите на планирана и научна музейна работа. За една година са назначени петима нови уредници – млади специалисти. С идването им се обособяват отделите: „Археология“, „Етнография“, „Развитие на капитализма и работническото революционно движение“, „Социалистическо строителство“, „Художествен“, а по-късно – „Културно-масов отдел“ и „Възраждане“.

В този период се извършват археологически проучвания, теренни обхождания, регистрация на паметници на културата в окръга, изграждане и откриване на експозицията, консервация и реставрация на движими и недвижими паметници на културата, организират се крупни изложби в музея и извън него, в страната и чужбина. Музеят приема гостуващи изложби от други окръжни музеи и чужбина.

С обособяването на отдел „Археология“ през 1968 г. започват интензивни археологически разкопки.

Проучванията на Пернишката крепост се провеждат в продължение на 14 години и попълват фонда на музея с 15 000 единици. Те са първите мащабни разкопки в Пернишко и са плод на съвместната работа на Археологическия институт и музей при БАН и ОИМ – Перник. Огромен е приносът на ст.н.с. Йорданка Чангова (научен ръководител на разкопките) за изследването и популяризирането на средновековния град Перник, на тракийската крепост и на селищата от енеолита до ранната желязна епоха, съществували на хълма Кракра.

През периода 1968 – 1978 г. археолози от музея и от Археологическия институт извършват и други археологически проучвания и сондажи – на праисторическите селища в кв. „Ленин“ (дн. кв. „Изток“), Перник, с. Прибой, с. Дрен, Радомирско, на храм-кладенеца в с. Гърло, Брезнишко; на римските вили в с. Кралев дол, кв. „Бела вода“, Перник, в с. Забел, Трънско; на римските бани в кв. „Църква“, Перник и в с. Гърло; на тракийското светилище в кв. „Даскалово“

(дн. кв. „Църква“); на средновековните некрополи в гр. Земен и с. Неделково.

В отдел „Етнография“ са събрани хиляди образци, разкриващи материалната и духовната култура на населението в региона, проучени са традиционното народно облекло, занаяти, календарни празници и обичаи, народни лечебни практики. Останалите отдели също попълват своите фондове със стоици снимки, документи и вещи.

В началото на 1971 г. Окръжният съвет приема програма за изучаване, регистриране, проектиране и възстановяване на паметниците на културата. Изготвен е петгодишен план (1971 – 1975 г.) за проучване и реставриране на тези обекти, за художествено-консервационни работи на стенописи и дърворезба.

Острата нужда от нова музейна експозиция в Перник получава своето решение в периода 1971 – 1973 г., когато сградата на Минния театър е предадена за нуждите на музея, преустроена и адаптирана за музейна експозиция. **Музеят е открит на 3 март 1973 г.** Новата експозиция представя два отдела – „Етнография“ и „История на капитализма и работническото революционно движение“. Отдел „Археология“ е представен с малка изложба, която през 1978 г. прераства в експозиция в преустроения за експозиционни нужди лапидариум. В класацията сред музеите през 1975 г. ОИМ – Перник, заема второ място в страната.¹²⁾

С Указ 2288 от 22.XII.1978 г. той е награден с орден „Кирил и Методий“ – I степен.

През 1979 г. музеят и създадените с негова помощ музейни обекти и сбирки в Пернишки окръг са обединени под наименованието **Окръжна дирекция „Културно-историческо наследство“ (ОД „КИН“)**. За директор на ОД „КИН“ от 15 юни 1980 г. е назначен Огнян Аспров, който повече от 25 години е ръководител на институцията. През този период са изградени нови музейни експозиции.¹³⁾

През 80-те години на XX век в компетенциите на ОД „КИН“ са както движимите, така и недвижимите културни ценности.

След административното деление на страната през 1987 г. и създаването на областите много от музейните обекти в състава на ОД „КИН“ – Перник, станаха самостоятелни културни институти на общинско подчинение.

След 1989 г. се наложи да бъдат преосмислени явленията от новата и най-нова история на България и част от експозицията на музея беше закрыта. В постоянната експозиция са представени експонати от отдел „Археология“¹⁴⁾ и „Етнография“. Изцяло обновени и съвременно оборудвани са залата за временни изложби и реставраторското ателие.

Днес Регионален исторически музей – Перник, е общоисторически по своя характер с отдели: „Археология“, „Етнография“, „История на България XV – XIX век“, „Нова и най-нова история на България“ и „Фондове“. Обслужващи звена – „Връзки с обществеността“, Ателие за консервация и реставрация,

Служителите на РИМ – Перник, 2013 г.

Библиотека, Научен архив, „Административно-финансово обслужване“. Към музея е назначен и художник-декоратор на изложби.

В резултат на дългогодишната събирателска работа на всички музейни специалисти във фонда на музея са събрани над 54 000 единици в основен, спомагателен и обменен фонд, някои от които без аналог; формирани са различни **колекции**: „Керамиката от древността до наши дни“; „Оброчни плочки“; „Оръжието през вековете“; „Накити през вековете“; „Тъкани от Пернишко“; „Възрожденски икони“; „Вещи, документи и фотоси, свидетелстващи за антифашисткото движение в Пернишкия регион“; „Образци от развитието на Перник като индустриален център на България“ и др. Прочучени са 72 археологически обекта на територията на Пернишка област. Реставрирани са 25 недвижими паметника на културно-историческото наследство. Дългогодишните изследвания на музейните специалисти са публикувани като монографии, в сборници и в томовете „Известия на Регионален исторически музей – Перник“. Заснети са множество документални филми, посветени на проучването и популяризирането на местни исторически събития, забележителности, археологически

и архитектурни обекти, църкви, обреди. От първото издание на фестивала на маскарадните игри „Сурва“ до днес музеят активно участва в подготовката и журирането му, организира съпровождащите го научните конференции и ежегодно публикува сборници със статии от научните конференции.

Днес, 60 години след изграждането на храма на музите в Перник, смея да твърдя, че в своята дейност нашият храм е съвременен и работещ музей. Ние се стремим не само към натрупване и обогатяване на колекциите, а и чрез подходяща визия музейните ценности да работят за бъдещето, да съучастват в изграждането на съвременната култура, към разностранно партньорство. През последните години ежегодно се организират между 20 и 25 изложби, които допринасят за повишения интерес на посетителите към музея и увеличаването на техния брой.

Партньорството ни с образователните институции е насочено към насърчване на разнообразие от дейности и събития за семейства, деца и ученически групи, подкрепящи формалното и неформалното образование. В традиция се превърнаха провежданите в РИМ – Перник, „Семейни недели в музея“, „Ваканция в музея“, „Улица вълшебна“, „Уроци по родолюбие“, гърнчарска работилница „Магия в глина“ и др. Целта е да се запознаят младите хора с работата на музейните работници, с местните занаяти, обичаи и традиции. Изработените от децата предмети се експонират във временни изложби, които предизвикват заслужена гордост у деца и родители. Предучилищните програми са насочени за ангажиране на 3 – 6-годишните деца с тяхното любопитство

Протоме на овен. Керамика от I – II в. Село Боснек, община Перник

Колекция от плочки с изображение на Тракийския конник. II – IV в.

и откривателство със или без техните учители и родители. Нашите програми са практически и децата са активни участници. Опитът по повод 60-годишнината с изнасянето на гърнчарската работилница извън музея – в детските градини, даде възможност децата, участвайки в творческата дейност, да се забавляват и обучават, да се запознаят музейната институция. По този начин от ранна детска възраст се възпитава бъдещата музейна публика.

За своите 60 години музеят е реализирал над 500 изложби, показани както пред пернишката публика, така и в други градове на страната и в чужбина, посетени от хиляди хора.

На изложбите ние вече не гледаме като на окончателен продукт по дадена тема, а по-скоро като отправна точка за дейности с ученици, преподаватели и други, за генериране на нови идеи и изследвания за обектите и темите, представени в изложбата. Това, което досега традиционно се е приемало „зад олтара“, т.е. не може да се пипне и види, днес е в центъра на програмите на Регионален исторически музей – Перник, за ученици, студенти, преподаватели, учени и местната общност.

Днес е ерата на проектите и ние се състезаваме, за да материализираме нашите идеи – за създаване на нови експозиции, за проучване на нови археологически обекти, за извършване на консервация, реставрация и социализация на недвижимите културни ценности, за публикуване на резултатите от научните изследвания и т.н. От 2002 до 2013 г. Регионалният исторически музей е реализирал осем проекта, финансирани по различни програми.

Периодът след 1989 г. е период на трудности и проблеми, но в същото време е период на ново утвърждаване на музейната институция в общественото пространство, време на търсене на нови пътища за развитие, време на осмисляне на новите функции на музея, отворен към своите посетители.

Днешният музеен екип е силен и уверен в своите знания, умения и възможности, обичащ музея и музейната професия.

Колекция праисторически съдове

БЕЛЕЖКИ

1. В Перник за първи път в България са се случили много събития: през 1924 г. е построен първият машиностроителен завод; през 1926 – 1928 г. е изграден първият съвременен работнически квартал в България – „Твърди ливади“; светва първата електрическа крушка – преди да е светнала още в Царския дворец; пуснато е първото улично осветление; произведено е първото българско стъкло; първата брикетна фабрика, първата родна стомана и още десетки първи неща, които са били и са обект на музейни проучвания и изследвания.
2. Бръчков е учителствал в Перник до 15.09.1933 г. Той е филателист, фотолюбител, притежавал е сбирка с исторически и художествени предмети. Имал е богата библиотека. Бръчков е и активен общественик – през 1925 г. става председател на туристическото дружество в Перник; през 1929 г. е един от учредителите и пръв председател на музикалното дружество. Сътрудничи на местния печат. Изнася лекции по география и история по различни поводи в града (Бели, 1996: 6).
3. Град Перник е носел името Димитрово от 1949 до 1962 г.
4. Наредба от 29.04.1953 г. на Изпълнителния комитет на Градски народен съвет на депутатите на трудещите се (ГНСДТ) – град Димитрово, (на основание на чл. 53 от ЗНСДТ и 1608-мо Постановление на Министерския съвет) за създаване на музей на социалистическото строителство. Тази дата се счита за рождена дата на днешния Регионален исторически музей – Перник. Копие от документа се съхранява в Научния архив на РИМ – Перник, НА–РД-02 – инв. № 483.
5. В бившия Синдикален дом на миньора днес се помещава РИМ – Перник. Първата изложба е открита от Емил Манов – председател на Комитета за култура.
6. Тя е с адрес: кв. „Красно село“, блок 8.
7. С тази тема се показва развитието на мината, старите и новите начини на разработване на рудниците, добивите през десетилетията, грижите за миньорите и техните семейства. Във витрини са подредени миньорски инструменти и лампи. Експонирани са три релефни макета на три пернишки рудника. Те са изработени от макетиста Франц Роберт Вутов. Използваните материали за тях са гипс, дърво и метал. Първият макет представя най-стария рудник при с. Мошино, в който е отразен старият начин на работа в подземен рудник. Вторият макет е на открит р-к „7-ми септември“ (старо наименование „Куциян“), с който се демонстрира немеханизиран начин на работа. Третият е на открит р-к „Тева“ – показан е механичният начин на производство на въглища. Консултации за достоверността на пресъздадените детайли в макетите дава инж. Хелмут Брокс.
8. Изложените етнографски материали отразяват бита на миньорите – жилища, ежедневни, работни и официални дрехи, граовска носия и др.

9. Представени са снимки, факсимилета на оригинални писмени документи, вещи – знаме, печат, оръжие, и др. Идеята на тази тема е да „отразява героичното минало на нашия град, борбите на миньорите и трудещите се за политически и икономически права“. (ОИМ Пк, НА – инв. № 706).
10. РИМ – Перник, НА–РД-01 – инв. № 641.
11. РИМ – Перник, НА–РД-01 – инв., № 570.
12. РИМ – Перник, НА–05 – инв. № 430.
13. Музеи и музейни сбирки в състава на Окръжна дирекция „Културно-историческо наследство“ –Перник (ОД „КИН“): в община Перник – Минен музей (към дирекция „Мини Перник“), музейни сбирки в: Машиностроителен завод „Струма“, Металургичен комбинат „Стомана“, Строителен техникум (етнографска), СПУ „Кл. Охридски“ (общоисторическа); в Радомир – общоисторическа сбирка в читалище „Напредък“, музейна експозиция „Войнишко въстание“, етнографска експозиция „Стойова къща“, в с. Извор (общоисторическа сбирка за развитието на селището), в Долна Диканя (сбирка за живота и дейността на Свилен Русев); в община Земен – художествена сбирка в читалището в Земен, сбирка за живота и творчеството на Вл. Димитров – Майстора, в с. Дивля; в община Брезник – общоисторическа сбирка в читалището в Брезник, етнографска сбирка в читалището в Слаковци, сбирка за живота и дейността на фамилия Георгиеви в с. Муртинци, музейна сбирка в с. Кошарево; в община Трън – обща историческа сбирка в читалището в Трън, „Бусинско грънчарство“ в с. Бусинци, музеен комплекс в с. Слишовци; в община Ковачевци – общоисторическа сбирка в с. Лобош, Дом-паметник „Г. Димитров“ и Родна къща на Г. Димитров в Ковачевци.
14. За съжаление, земетресението от 22.05.2012 г. нанесе множество щети на зала „Лапидариум“ и част от археологическата експозиция бе временно заменена с експозиция за временни изложби (до приключване на реставрацията на пострадалите археологически предмети).

ЛИТЕРАТУРА

- Бели, Л. (1996). Първият гимназиален директор и археолог в Перник е Стефан Бръчков. *Съперник*, 6.
- Велков, Ив. (1926). *Новооткрити старини*. ИБАИ. с. 320.
- Кузманов, П. (1963). *Селището Перник през вековете*. С: Наука и изкуство.
- Мильов, С. (2008). Предговор. *Известия на Регионален исторически музей – Перник*. Т.1.
- Мушанов, Н. (1915). Колективни находки на монети, 1891 – 1914. *ИБАД*. с. 279.
- Недков, С. (2006). *История на музейното дело в България*. С: Европрес.
- Силяновска, Т. (1972). *Основи на музеезнанието*. С: Наука и изкуство.

TEMPLE OF MUSES IN PERNIK

Abstract. The present article studies the Museum's 60 years old history, its periods of development and challenges the museum's staff had in the past and has today. During its 60 years of existence the Museum has gained over 54 000 units stored in its main, secondary and exchange funds; different collections have been established. 72 archeological sites have been researched situated within the whole territory of the Pernik region. 25 immovable cultural monuments have been restored. The Regional Historical Museum of Pernik has realized over 500 exhibitions showed as to the citizens of Pernik, as to other cities in the country and abroad; it has organized numerous scientific conferences. Long lived studies of the Museum specialists have been published as monographs, in specialized collections and in the Regional Museum of History – Pernik's Proceedings. Numbers of documentaries dedicated to researching and promoting of local historical events, archeological and architectural sites, churches, rituals, etc. have been shot. Museum specialists have actively participated in the organization of the Surva Masquerade Games Festival since its first happening. Today Museum's staff is strong and confident with its knowledge, skills and abilities loving the Museum and museum profession.

✉ **Mrs. Emilia Velinova**

Regional Historical Museum of Pernik
2, Fizkulturna Str.
2300 Pernik, Bulgaria
E-mail: museum_pernik@abv.bg